

АДРІАН КАЩЕНКО

(1858—1921)

НАД КОДАЦЬКИМ ПОРОГОМ

(про гетьмана Сулиму)

1

Ще до Богдана Хмельницького, а саме 1635 року, був на Запорозькій Січі за кошового отамана Іван Сулима.

За молодих літ Сулима козакував, брав участь у походах гетьмана Сагайдачного. Ще тоді й прославився. Та підчас морського походу на Цареград потрапив у турецький полон.

Зрадівши, що захопили свого лютого ворога, турки віддали Сулиму на галери. Одного разу поблизу грецьких берегів він, залишившись без догляду, розбив свої кайдани, заколов сонного ключника, забрав ключі, відімкнув усіх невільників. Взявши у полон 300 турків, вони вирушили до італійських берегів.

Прибувши на італійські землі, Сулима подарував Папі Римському галеру з бранцями і цим прославив своє ім'я.

В той час в Україні йшла боротьба з турками. Гетьман Сагайдачний врятував оточене турками польське військо під Хотиним. Але поляки, побоюючись сили козаків, стали після того «всякі утиски козакам чинити».

Вони збудували над Кодацьким порогом міцну фортецю, «щоб перешкоджати поневоленому українському людові тікати од панів на Січ, а запорожцям виходити з Січі на Україну та нагадувати нещасним про те, що на світі існує воля».

Залишилось або скоритись, або битися з поляками на смерть. Сулима, який вже став тоді на Січі кошовим, вибрав останнє.

Передусім він поїхав зі своїм побратимом Павлюком на власні очі подивитись, що робиться в Кодакі. Вони побачили гнітючу картину: кілька тисяч грабарів, зігнаних з України, під керівництвом французького інженера Боплана копали рови, будували стіни й башти, а навколо чатували кілька полків польського війська.

Сулима зрозумів, що військо тут не тільки для того, щоб охороняти грабарів, і обурився: «Нехай вражі ляхи будують, поки їхня сила, а тільки не буду я козаком, коли не зруйную оту паскудну їхню будівлю!»

Кошовий отаман знав, що, зруйнувавши Кодак, доведеться воювати з Польщею, але для цього потрібне було добре озброєне військо. Щоб здобути на це гроші, він надумав «йти морем на пишній у ті часи турецький город Азов».

Скликав Сулима запорожців на раду:

«Підемо зі мною Чорним морем погуляти та запалимо люльки аж у Азові турецькому!»

За два тижні козаки збудували для походу півсотні козацьких човнів—чайок.

Перед походом Сулима зібрав дві тисячі козаків і оглянув усе військо. «Велична й могутня була постать запорозького ватажка. Засмалене вітрами обличчя з великими блискучими очима та пишними над ними бровами одбивало завзяттям; довгі вуса й сивий оселедець скрашали обличчя ознаками досвіду й спокою, а срібна булава, що блищала у

його дужій руці, нагадувала всім про велику владу запорозького кошового отамана».

Впевнившись, що все добре впорядковано, помолившись Богу, Сулима дав наказ відпливати.

Через два тижні козаки прибули до Дону. Сам Сулима поїхав на власні очі обдивитися оборону Азова. Роздивившись та поміркувавши, він розділив своє військо на три частини. Перша, на чолі з Бурляєм, мусила потопити турецькі галери, третя, з Павлюком,— «невільників по льохах шукати та на світ Божий випускати». Асам отаман з другою групою взяв на себе напад на місто.

«Рубалися козаки з бусурманами на галерах, рубалися й у місті, а тут ще вибігли на них яничари з Азовського замку».

Сміливість та відвага козаків, які несподівано налетіли на турків, допомогли їм перемогти.

## 2

За цей час Кодацьку фортецю було відбудовано, і коронний польський гетьман Конєцпольський, прибувши до Кодака, справляв там пишний бенкет, після якого, оглядаючи фортецю, глузливо похвалявся, що «козацькій сваволі прийшов край».

Фортеця й справді була міцною. Французький інженер Боплан постарався: «глибокі, як провалля, були круг Кодака рівчаки; мов добрі скирти, були за рівчаками вали, а по тих валах ще була висока дубова засіка з вікнами й дірками для гармат і рушниць.

Брама в Кодаку була тільки одна, й дуже міцна, залізом кована, а обабіч брами стояли дві башти, збиті з міцних дубових кряжів. Зі сходу й з півдня фортецю захищали кручі Дніпра, з півночі — глибокі байраки, з заходу ж був рівний степ, що на ньому можна було далеко бачити ворогів, і з цього боку фортеця мала найглибші рівчаки, найвищі вали і найбільше по стінах гармат».

Дивлячись на всі ці укріплення, козаки спохмурніли.

І тільки один сотник, Богдан Хмельницький, засміявся: «Все те, що людина може збудувати, людина може й зруйнувати!»

Після бенкету в Кодаку зашуміла Січ Запорозька — то повернувся туди зі своїм військом Сулима з думкою зруйнувати Кодак.

На раді козацтво одностайно обрало Сулиму за гетьмана, і невдовзі новообраний гетьман повів Запорозьке Військо на Кодак.

Темної ночі козаки оточили фортецю, і тільки чутно було пугукання сичів. То передавався від куреня до куреня сигнал про наступ. Навколо Кодака збилася буча. Козаки стріляли вартових, тягли драбини до стін, лізли через засіки. Та поки польські жовніри отямилися, у фортеці вже палали засіки й будинки, «і велике полум'я освітило криваву боротьбу братніх народів, що не хотіли порозумітися й жити в злагоді...»

Через два тижні після взяття Кодака Сулима зібрав своє військо, готуючись до походу на поляків. Гетьман виступив перед козацтвом з промовою: «Прийшов час, щоб визволити нам рідну неньку Україну з лядської неволі, а православну віру — від загибелі».

Конєцпольського приголомшила звістка про зруйнування Кодацької фортеці, адже він похвалявся на всю Польщу, що Кодак — фортеця неборима. Зруйнування фортеці коронний гетьман сприйняв як особисту образу і завзявся звести зі світу Сулиму.

Узявши добре польське військо та шість тисяч реєстрових козаків, що саме повернулися

з—за Німану після війни зі шведами, коронний гетьман рушив назустріч запорожцям. На той час Сулима вже звільнив Чигирин, Черкаси, Корсунь і теж зібрав чимале військо.

Зустрілися обидва війська за Корсунем, але битися не поспішали. Коронний гетьман зрозумів, що становище його дедалі гіршає, і надумав перемогти Сулиму зрадою. Призвавши до себе старших з реєстрових козаків, він запевнив їх, що не буде проливати братньої крові і збереже життя запорожцям, якщо вони зрадою візьмуть і приведуть до нього Сулиму. За це Конецпольський обіцяв надати реєстровикам нових прав і збільшення козацького реєстру. Козацькі старшини прийшли до гетьмана Сулими і сказали, що разом зі своїми козаками переходять до нього. Сулима повірив зрадникам і дозволив шести тисячам реєстрових козаків увійти до свого табору. Вночі старшини зв'язали його і відвезли до Конецпольського. Звідти Сулиму відправили до Варшави.

Навіть польському королю шкода було страчувати козацького гетьмана, адже вважався Сулима окрасою й славою християнських народів у боротьбі з бусурманами. Та польські пани вимагали його смерті, бо через нього повстанці—селяни поруйнували їхні маєтки. Врешт—решт король мусив скоритися панській волі.

Одного ранку привели зв'язаного Сулиму на майдан у Варшаві. Та без страху легендарний гетьман вийшов на страту, сподіваючись, що розбрат між українцями й зрада минуться і між ними запанує єднання. Останніми його словами, зверненими до натовпу панів, були: «Прощайте, панове, тасподівайтесь лиха, бо моя кров вам дурно не минеться!»

Покотилася під блискучою сокирою ката голова славного сина України.

Схаменулися згодом ті, що її продали. Одурих їх Конецпольський, сказавши, що й волос не впаде з голови Сулими, одурих він і їх самих, обіцяючи права й ласку короля: нічого вони не отримали.

Проте кров славного козацького гетьмана пролилася не дарма. Через дванадцять років під проводом Богдана Хмельницького запорозькі й реєстрові козаки разом виступили на боротьбу за права й волю свого народу.

Багато разів переходив Кодак з руки у руки, аж поки усе минуло і лишився тільки один живий свідок — Кодацький поріг, «що й досі тужить за дітьми волі та співає про минуле...»